

აითან მარდან ჰაჯიევა¹

ნინო ჯავახიშვილი²

საქართველოს ეთნიკურად აზერბაიჯანულ ქალთა ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულება

აბსტრაქტი

დამოუკიდებლობის პირველივე წლებიდან მოყოლებული, საქართველოს საგარეო და საშინაო პოლიტიკა უპირველესად ორიენტირებულია ევროინტეგრაციის მიზნის მიღწევაზე. აუცილებელია სიღრმისეული რეფორმების განხორციელება საზოგადოებრივი სტრუქტურის თითქმის ყველა სფეროში, ასევე, საზოგადოებრივი მხარდაჭერა ევროპული ღირებულებების გათავისებისა და ცნობიერების კიდევ უფრო ამაღლების მხრივ, რათა საქართველომ შეძლოს აღებული ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულება. ევროინტეგრაციისა და ევროპულ სტრუქტურებთან თანამშრომლობის მნიშვნელობა, ისევე როგორც ის შესაძლებლობები, რაც მათ მოაქვს, კარგად უნდა იქნას გაგებული საზოგადოების ყველა წევრის, მათ შორის, ქალებისა და უმცირესობების მიერ.

ნაშრომი აანალიზებს იმ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ საქართველოში ეთნიკურად აზერბაიჯანული ქალების ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე. კვლევის პირველადი საკვლევი კითხვაა, როგორ მოქმედებს სახელმწიფოს ოფიციალური ენის ცოდნა, განათლება, ინოვაციურობა და აქტივიზმი საქართველოს ეთნიკურად აზერბაიჯანული ქალების ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე, ხოლო აქტივიზმი გამოყენებულია როგორც მედიატორი ცვლადი სახელმწიფო ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებას შორის. გამოკითხვაში ჯამურად 380-მა პირმა მიიღო მონაწილეობა. 2022 წლის ივნისში გამოკითხვა ჩატარდა ჰიბრიდული ფორმით – კითხვარები დარიგდა საქართველოს იმ რეგიონებში (მარნეული, გარდაბანი, ბოლნისი და დმანისი), სადაც კომპაქტურად ცხოვრობენ ეთნიკური აზერბაიჯანელები. მონაცემთა ანალიზისა და ჰიპოთეზების შემოწმების მიზნით გამოყენებულ იქნა სტრუქტურული განტოლების მოდელი (SEM) Smart PLS-ის მეშვეობით. კვლევამ აჩვენა მნიშვნელოვანი კორელაცია ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებასა და სახელმწიფო ენის ცოდნას, ინოვაციურობასა და სამოქალაქო აქტივიზმს შორის.

გარდა ამისა გამოვლინდა, რომ აქტივიზმი წარმოადგენს მედიატორ ფაქტორს სახელმწიფო ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებას შორის. აქედან გამომდინარე, კვლევა გვთავაზობს უმცირესობების ინტეგრაციის პროგრამების ინტენსიფიკაციას საქართველოს რეგიონებში, უპირველეს ყოვლისა, გრანტების მიმართვას იმ პროგრამებზე, რომლებიც ზრდის უმცირესობათა წარმომადგენელ ქალთა აქტიურობას. გარდა ამისა, რეკომენდებულია რეგიონული სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების (CSO) ჩართულობა უმცირესობათა საკითხებში და შესაბამისი ტრენინგების ჩატარება უმცირესობათა ენებზე.

საკვანძო სიტყვები: დამოკიდებულება ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი, აქტივიზმი, სტრუქტურული განტოლების მოდელი SEM, SMART-PLS, ეთნიკურად აზერბაიჯანული ქალები, უმცირესობა

¹ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ევროპული კვლევების ინსტიტუტის ინგლისურენოვანი ევროპისმცოდნეობის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი, ელექტრონული ფოსტა: aytandilanchieva@yahoo.com

² პროფესორი, დ. უზნაძის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, მეცნიერების და ხელოვნების ფაკულტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 3/5 ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გამზირი, 0162, თბილისი, ელექტრონული ფოსტა: nino.javakhishvili.3@iliauni.edu.ge

შესავალი

1996 წლიდან საქართველომ ევროინტეგრაცია უმთავრეს პრიორიტეტად დაისახა როგორც საგარეო, ასევე, შიდა პოლიტიკის კონტექსტში. რიგ სფეროებში მიღწეული წარმატებების შედეგად, საქართველომ და ევროკავშირმა, 2014 წელს, ხელი მოაწერეს ასოცირების შეთანხმებას, რომელიც მოიცავს ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის (DCFTA) კომპონენტს, რომელიც საქართველოს (უკრაინასა და მოლდოვასთან ერთად) აძლევს ევროპის ერთიანი ბაზრის ზოგიერთ სექტორზე წვდომის საშუალებას. თუმცა, ზემოხსენებულ ხელშეკრულებაში ასახული ვალდებულებების შესასრულებლად საჭიროა მნიშვნელოვანი რეფორმების განხორციელება თითქმის ყველა სფეროში, ისევე როგორც საზოგადოების მხრიდან მხარდაჭერა ევროკავშირის გაფართოების კუთხით, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია ევროპული ღირებულებების თაობაზე ცნობიერების ამაღლებასთან. თითოეულმა მოქალაქემ უნდა იცოდეს ევროინტეგრაციისა და ევროპასთან თანამშრომლობის მნიშვნელობა და ყოველივე ამის შედეგად მიღებული შესაძლებლობები. სამწუხაროდ, რუსული მედიის მიერ წარმოებულმა სადებინფორმაციო კამპანიამ დაბრკოლებები აღმართა საქართველოს ევროპისკენ მიმავალ გზაზე და ეს დაბრკოლებები ყველაზე თვალსაჩინოა მაშინ, როდესაც საქმე ეხება ეთნიკურად აზერბაიჯანელ ქალებს საქართველოში, რომლებიც მოსახლეობის უმრავლესობის მიერ განცდილი სირთულეების პარალელურად არ ფლობენ სახელმწიფო ენას. იმისათვის, რომ ქვეყნის მოსახლეობას ჰქონდეს სრულყოფილი წარმოდგენა იმის შესახებ, თუ რა სიკეთეები მოელოთ მათ ევროკავშირთან დაახლოების შედეგად, მათ შორის ეთნიკურად აზერბაიჯანელ ქალებს, ისინი კარგად უნდა იყვნენ ინფორმირებული ევროკავშირის, მისი შემდგომი გაფართოების პერსპექტივების და ასოცირების შეთანხმების შესრულების შესახებ. მრავალი ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული კვლევების მიხედვით, საზოგადოების უდიდესი ნაწილი არის პროევროპულად განწყობილი (NDI Poll, 2022; ფანჩულიძე, 2017), თუმცა, ასოცირების პროცესისადმი გარკვეული ინტერესის მიუხედავად, ფართო საზოგადოება ბოლომდე არ არის ინფორმირებული ევროკავშირი-საქართველოს ურთიერთობისა მისი თავისებურებების შესახებ (სამველ და მურადაშვილი, 2021).

ნაშრომი ყურადღებას ამახვილებს ეთნიკურ აზერბაიჯანელ ქალებზე, რომლებიც ცხოვრობენ საქართველოში და ხშირად განიხილებიან, როგორც საზოგადოების ყველაზე დაუცველი წევრები, რადგან ისინი წარმოადგენენ ისტორიულად მარგინალიზებულ სქესს და ამასთანავე, ეთნიკურ და რელიგიურ უმცირესობას (ინტერსექციურობა). რელიგია გავლენას ახდენს მამაკაცებისა და ქალების გენდერულ როლებზე მთელს კავკასიის რეგიონში, მაგრამ აზერბაიჯანელი ქალები განსაკუთრებულ გამოწვევებს აწყდებიან მუსლიმურ საზოგადოებებში გავრცელებული ხისტი გენდერული ნორმების გამო (მეჰრაბოვ, 2016; ჯავახიშვილი et. al., 2020; ჰაჯიევა & ჯავახიშვილი, 2022). ეჭვარეშაა, რომ ეთნიკური აზერბაიჯანელების უმრავლესობა საქართველოს მიიჩნევს საკუთარ ქვეყნად და სურს, რომ მათმა შვილებმა მეტი მონაწილეობა მიიღონ ქართული საზოგადოების წინსვლაში, მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული ჯგუფის ჩართულობა პოლიტიკურ პროცესებში ჯერ კიდევ მინიმალურია (კანდელაკი, 2020; ჰაჯიევა, 2021). საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური პოტენციალის შესახებ გაზრდილმა ცოდნამ გავლენა მოახდინა საზოგადოების სხვადასხვა სეგმენტის ინტეგრაციის სურვილზე. ყოველივე ეს, ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელი ახალგაზრდებისთვის შეთავაზებული ქართული ენის სწავლების ბოლოდროინდელ ინიციატივებთან ერთად, საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური აზერბაიჯანელი ქალების მომავლის მიმართ ოპტიმიზმის ზრდის საფუძველს იძლევა.

მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო ენის ცუდად ფლობა, რაც კიდევ უფრო ზღუდავს აზერბაიჯანელი ქალების (და ზოგადად აზერბაიჯანელების) შესაძლებლობას სრულად ისარგებლონ საქართველოს კონსტიტუციით მინიჭებული უფლებებით, მათ შორის, მინის საკუთრების უფლებით, წარმოადგენს პრობლემას, რომელიც პირდაპირ კავშირშია მათ მიერ სახელმწიფო ენის არცოდნასთან. მიუხედავად იმისა, რომ ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალები (ნომინალურად) არიან წარმოდგენილნი ადგილობრივ გამგეობებში, ისინი მაინც არ ასრულებენ არსებით მოვალეობებს, რაც შეიძლება უკავშირდებოდეს ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალების მიერ სახელმწიფოს ოფიციალური ენის არცოდნას. ადგილობრივი ანალიტიკოსები ამტკიცებენ, რომ აზერბაიჯანულ ოჯახებში, ჩვეულებრივ, მამაკაცები არიან ჩართულნი პოლიტიკურ აქტივობებში. ფეინჰოპფის (2014) მიხედვით ის ფაქტი, რომ ერთ-ერთი გამოკითხვის ფარგლებში ეთნიკურად აზერბაიჯანელმა ქალმა ვერ აღწერა თავის უფლება-მოვალეობები ადგილობრივ საკრებულოში, ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ პოლიტიკაში აზერბაიჯანი ქალების ჩართულობა ჯერ კიდევ ფორმალური ხასიათისაა.

სამოქალაქო საზოგადოების რამდენიმე ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით, ეთნიკურად აზერბაიჯანელი უმცირესობების 30-დან 78,3 პროცენტამდე არ იცის ქართული ენა (სოციალური კვლევებისა და ანალიზის ინსტიტუტი, 2012). დღევანდელი მდგომარეობით, ათი წლის შემდეგ, მდგომარეობა გაუმჯობესდა, მაგრამ მხოლოდ ახალგაზრდა აზერბაიჯანელ მოქალაქეებს შორის, რომლებმაც დედაქალაქის უნივერსიტეტებში გადანყვიტეს განათლების მიღება. საქართველოს ეთნიკური სომხების და აზერბაიჯანელების უმრავლესობა ცხოვრობს სოფლად, მონოეთნიკური თემების ფარგლებში, ქვეყნის სამხრეთ და აღმოსავლეთ რეგიონებში. ენა ყველაზე მეტად აცალკევებს მათ დანარჩენი ქართული საზოგადოებისგან; ეთნიკურად აზერბაიჯანელთა 74% და სომეხთა მხოლოდ 51% საუბრობს ქართულად თავისუფლად. უმცირესობებს ურჩევნიათ მუშაობა და სწავლა ბაქოში ან ერევანში (ან რუსეთში), ვიდრე თბილისში და სახეზეა მნიშვნელოვანი ემიგრაციული პროცესი (Civil.ge, 2021). ამავდროულად, აზერბაიჯანელთა უმეტესობა დადებითადაა განწყობილი ქართული ენის მიმართ, რაც მათში ამტკიცებს იმ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს ოფიციალური ენის ცოდნა სოციალური და ეკონომიკური წარმატების მისაღწევად აუცილებელი წინაპირობაა. საქართველოს მთავრობამ დანერგა სპეციალური საგანმანათლებლო პროგრამა ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებისთვის, რომლებსაც სურთ ქართულ უნივერსიტეტებში სწავლა. ეთნიკური უმცირესობების სტუდენტებს შეუძლიათ ისწავლონ ქართული ენა ერთი წლის განმავლობაში, ბაკალავრიატის საფეხურზე სწავლების დაწყებამდე. ამ მიზნით შეიქმნა პროგრამა “1+4”, რომლის შედეგადაც გაიზარდა ქართულ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მოსწავლე ეთნიკურად აზერბაიჯანელი სტუდენტების რაოდენობა (გელოვანი., 2017).

ევროინტეგრაციული პროცესის მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბების უზრუნველსაყოფად საქართველოს მოსახლეობაში, მათ შორის, ეთნიკურ უმცირესობებში, აუცილებელია მზარდი ანტიდასავლური პროპაგანდის წინააღმდეგ ბრძოლა შესაბამისი კამპანიების წარმოებით. ამ კონტექსტში აუცილებელია, მათ შორის, ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალების ინფორმირება ევროპული ღირებულებების შესახებ ცნობიერების ამაღლების მხრივ. განსხვავებას ცნებასა (ჩვენს შემთხვევაში ევროპული ინტეგრაცია) და მის პრაქტიკაში რეალიზებას შორის შეისწავლის წინამდებარე ნაშრომი, რომელიც განიხილავს იმ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე და მისი ხელშეწყობის მეთოდებზე, განსაკუთრებით, უმცირესობათა ჯგუფებში.

წინამდებარე კვლევა ფოკუსირდება მრავალ ფაქტორზე, რითიც მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს შემდეგ სფეროებში: პირველი – კვლევა აფართოებს ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების გაგებას ევროკავშირის ფარგლებს გარეთ უმცირესობათა ინტერსექციურ ჯგუფებს შორის. მეორე – კვლევა იქნება მნიშვნელოვანი კონტრიბუცია ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე სოციალური ფაქტორების გავლენის შესახებ არსებული ლიტერატურის ფარგლებში და მესამე – საქართველოს ეთნიკურად აზერბაიჯანელი უმცირესობებით დასახლებული რეგიონების შესწავლაში.

2. ლიტერატურის მიმოხილვა

კვლევების უმეტესობა სქესს არ მიიჩნევს მნიშვნელოვან ფაქტორად ევროკავშირის მიმართ დამოკიდებულების პროგნოზირებისთვის და იმის ნაცვლად, რომ გამოყენებული იქნას როგორც განმარტებითი კომპონენტი, სქესი ხშირად გამოიყენება როგორც საკონტროლო ცვლადი (Noe, 2016; Favero, 2020). მიუხედავად იმისა, რომ რამდენიმე კვლევამ გამოიკვლია გენდერული სხვაობა ევროკავშირისადმი დამოკიდებულებების კონტექსტში (Nelsen and Guth, 2000; Mau, 2010), თითქმის ყველა ეს ნაშრომი კონცენტრირებულია დასავლეთ ევროკავშირის წევრ ქვეყნებზე და მხედველობაში არ იღებს ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების მოცემულობას, კერძოდ, ევროკავშირში მათი განწევრიანების შემდგომ შეცვლილ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გარემოს და იმ გავლენას, რაც მან მოახდინა იქ მაცხოვრებელ ქალებზე (Stomczyński and Shabad, 2003; Noe, 2016). აღნიშნული სამეცნიერო ნაშრომების აბსოლუტური უმრავლესობა, რომლებიც შეისწავლიან, თუ როგორც ყალიბდება ევროკავშირისადმი დამოკიდებულებები, ამტკიცებს, რომ ზოგადად ქალები ნაკლებად უჭერენ მხარს ევროკავშირში ინტეგრაციას. ხსენებული კონვენციური თეორიული დასაბუთებების ფარგლებში ხშირად სახელდება ამ უთანასწორობის მრავალი მიზეზი, მათ შორის ქალთა პოლიტიკურ ინტერესები, ეკონომიკური პრეფერენციები და დაუცველობა (Liebert, 1997; Nelsen and Guth, 2000). უახლესი კვლევები გვთავაზობს უფრო მრავალფეროვან და წინააღმდეგობრივ პერსპექტივებს ევროინტეგრა-

ციის პროცესის მხარდაჭერის გენდერულ ასპექტთან მიმართებაში. უფრო მეტიც, ევროინტეგრაციის პროცესის მხარდაჭერის გენდერული ასპექტის შესახებ კვლევების უმეტესობა ამტკიცებს, რომ არ არსებობს მნიშვნელოვანი გენდერული განსხვავებები ევროპული ინტეგრაციის მიერ მოტანილი სარგებლის საზოგადო მხარდაჭერისა და აღქმის მხრივ (Stomczyński and Shabad 2003; Schlenker 2012). მოცემული ნაშრომი მიზნად ისახავს ამ საკითხის დამუშავებას ევროკავშირის მიმართ ქალთა დამოკიდებულების შესწავლის მეშვეობით. გარდა ამისა, იგი განიხილავს ინტერსექციურობის ცნებას საქართველოში ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენელი აზერბაიჯანელი ქალების დამოკიდებულების შესწავლის გზით.

ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელ ქალებზე ჩატარებული კვლევების უმეტესობა ფოკუსირდება კარიერულ შესაძლებლობებზე (Kamenou & Fearfull, 2006), ჯანმრთელობის საკითხებზე (Bryant-Davis et al., 2009), პოლიტიკურ (Mügge et al., 2019) და ეკონომიკურ ასპექტებზე (Ram & Jones), 2008). საქართველოს ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელი ქალების შემთხვევაში, საქართველოს ევროკავშირში ინტეგრაციის პროცესის კონტექსტში მნიშვნელოვანი ყურადღება მიიპყრო ქართულ საზოგადოებაში მათმა სოციალურმა და პოლიტიკურმა ინტეგრაციამ და უფლებების დაცვა-რეალიზების საკითხმა. აღნიშნულ სფეროში ჩატარებული ადრეული ნაშრომები, უპირველეს ყოვლისა, ეხებოდა საქართველოში მაცხოვრებელი ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაციის პრობლემებს. მაგალითად, უმცირესობები, რომლებიც არ საუბრობენ სახელმწიფოს ოფიციალურ ენაზე, რაც აფერხებს მათ ინტეგრაციას, ზოგადად (Wheatley, 2009; Yilmaz and Ögütçü, 2016; Hajieva, 2021); ან ეთნიკური უმცირესობების საკითხთა ანალიზი საქართველოს ევროპული ინტეგრაციის კონტექსტში (სამხარაძე, 2018; კახიშვილი 2020). თუმცა, ეს კვლევები მოიცავდა ქვეყანაში არსებულ ეთნიკურ უმცირესობებს ზოგადად, მათ შორის, ეთნიკურ სომხებს, სადაც ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალები არ იყო შესწავლილი, როგორც კონკრეტული სოციალური ჯგუფი აღნიშნულ კონტექსტში. რობერტ დალის (1994) მიხედვით, იმისათვის, რომ ეფექტურად ჩაერთონ დემოკრატიულ პროცესებში, ინდივიდები უნდა იცნობდნენ არსებულ პოლიტიკური სისტემას. კავკასიის ბარომეტრის ბოლო გამოკითხვების თანახმად, საქართველოს ევროკავშირში ინტეგრაციის პრობლემა სწორედ აქ იწყება, რადგან ევროკავშირის, მისი ინსტიტუტებისა და სისტემის შესახებ ინფორმირებულობის დონე ზოგადად უკიდურესად დაბალია საქართველოს უმცირესობებში (CRRC, 2021). ყოველივე ხსენებულზე დაყრდნობით შეიძლება დავასკვნათ, რომ უმცირესობები არ არიან სათანადოდ ინფორმირებულნი ევროინტეგრაციის პროცესის თაობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოხსენებული კვლევები საქართველოში ეთნიკური უმცირესობების პრობლემებზე ახდენს ფოკუსირებას (გრიგორიანი, 2015; შავთვალაძე, 2018), არცერთი მათგანი არ შეისწავლის უმცირესობათა წარმომადგენელი ქალების ინფორმირებულობას ევროკავშირის თაობაზე და ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი მათ დამოკიდებულებას. ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულება, ასევე, გახლავთ ინტერესის საგანი ევროკავშირის წევრ ქვეყნებშიც. Cosse-ს (2007) მიხედვით, მხოლოდ ინფორმაციის წყაროების არსებობა არასაკმარისია ამ საკითხის შესახებ ცნობიერების ასამაღლებლად. მოქალაქეების, როგორც ბენეფიციართა დამოკიდებულების გაანალიზებას აზრი არ ექნებოდა, თუ ისინი ევროკავშირთან ინტეგრაციის დისკუსიებში არ იქნებიან ჩართულნი. კუნიკოს აზრით (Cunico et al., 2021), განსხვავებული ტენდენცია შეიმჩნევა ევროკავშირის უახლეს წევრ სახელმწიფოებში – პოლონეთში, ესტონეთში, რუმინეთში, უნგრეთში, ლატვიაში, სლოვაკეთში და ბულგარეთში. მათ ჰქონდათ მაღალი ცნობიერება ევროკავშირში შესვლის შემდეგ, მაგრამ მოგვიანებით ამ ტენდენციებში მნიშვნელოვანი განსხვავებები დაფიქსირდა. გაცნობიერებულობაში პიკის მიღწევის შემდეგ, ზოგიერთ ქვეყანაში, როგორცაა რუმინეთი, ბულგარეთი და სლოვაკეთი, იგი საბოლოოდ იწყებს კლებას, როგორც ეს მოხდა ყოფილ წევრ ქვეყნებში. ესტონეთში კი განევრიანებისთანავე მკვეთრად შემცირდა ხსენებული ტიპის გაცნობიერებულობის ხარისხი. საბოლოო ჯამში, ლატვიის, პოლონეთის და უნგრეთის გაცნობიერებულობის ხარისხის ზრდა აღწევს ისეთ წერტილს, სადაც იგი სტაბილურდება და სახეზეა გარკვეული დონის ფლუქტუაცია.

სახეზეა გარკვეული მცდელობები და პროექტები ევროკავშირის თაობაზე ცნობიერების ამაღლების მიზნით, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში. კონცოლის (2019) მოსაზრებით, ახალგაზრდა ევროპელებს აქვთ პოლიტიკურ პროცესებში გარკვეული დონით ჩართულობის შესაძლებლობა, თუმცა, ეს მონაწილეობა ვერ იქნება არსებითი გადაწყვეტილებების მიღების კუთხით (Gherghina & Geissel, 2017). ამრიგად, ის უნარები, რომლებიც პროცესში ჩართულმა ჯგუფებმა შეიძინეს, მეტადრე წარმოდგენს კონსულტაციური სახის უნარებს, ვიდრე რეალური გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებ-

ლობას. პროცესში ჩართულობის არსებული ფორმების გათვალისწინებით, ახალგაზრდებს შეუძლიათ, შეადგინონ კითხვების სიები, მონაწილეობა მიიღონ საჯარო მსჯელობებში, ძირითადად ევროპის ახალგაზრდული ფორუმის მეშვეობით, წევრ სახელმწიფოთა შესაბამისი სტრუქტურების მიერ განსაზღვრული ინსტრუქციების შესაბამისად. ამ ტიპის ჩართულობას ერთობ დიდი მნიშვნელობა გააჩნია. კომუნიკაციის ამგვარი არხებით, გადაწყვეტილებების მიმღებნი ზრდიან ახალგაზრდების „გაცნობიერებულობას“ ევროკავშირის თაობაზე და აძლევენ მათ ლოკალურ და საერთაშორისო პოლიტიკურ ქსელებში ჩართვის შესაძლებლობას. ეს წარმატებული მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ევროინტეგრაციულ პროცესებთან დაკავშირებული ცნობიერების უკმარისობა იძლევა ცნობიერების ამაღლების ახალი, შესაბამისი პროგრამების შემუშავების შესაძლებლობას. ამრიგად, ევროინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე გავლენის ფაქტორები საფუძვლიანად უნდა იყოს შესწავლილი საქართველოს ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენელ ქალთა კონტექსტში.

ევროკავშირთან დაკავშირებულ საკითხებში გაცნობიერებულობა და სახელმწიფო ენის ცოდნა

არასაკმარისი ინფორმირებულობა და ცნობიერება, როგორც ვითარების არცოდნისა და მოვლენებზე კონტროლის არქონის წინაპირობა, არ არის მხოლოდ იმ ინდივიდთა და ჯგუფთა პრობლემა, რომლებიც იმყოფებიან სხვათა გავლენის ქვეშ. მოვლენებზე არა ინფორმირებულობა ინდივიდებს აყენებს წამგებიან პოზიციაში, რამეთუ ისინი რჩებიან რეალური სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების მიღმა. ამ კონტექსტში განათლება და ინფორმირებულობა მოიაზრება, როგორც ინდივიდთა გაცნობიერების პროცესი, რაც საშუალებას აძლევს მათ მოიპოვონ ძალაუფლება და მოვლენებზე კონტროლი, სხვა სიტყვებით, ეს არის ემანსიპაციის პროცესი (Szkudlarek & Zamojski, 2020). ამ გაგებით, საზოგადოების თითოეული სეგმენტი, უმცირესობათა და ქალთა ჩათვლით ხდებიან ინფორმირებულნი მიმდინარე საზოგადოებრივ საკითხებთან მიმართებაში, რომლებიც გავლენას ახდენენ მათ ცხოვრებაზე. ფავეროს მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით Favero's (2020), განათლების მქონე ქალები, კაცებთან შედარებით, უფრო მეტად უჭერენ მხარს ევროინტეგრაციულ პროცესებს. ჭელიძის მიხედვით (ჭელიძე, 2021), ევროკავშირის მიმართ არსებობს მაღალი ინტერესი და იგი ორმხრივი ურთიერთქმედებების დინამიკისა და თავისებურებებისგან დამოუკიდებლად არსებობს. ინდივიდები ინფორმაციას უმთავრესად ტელევიზიის მეშვეობით იღებენ. ჩვენი მოსაზრებით, ეთნიკურ უმცირესობათა ინფორმირებულობის მიზნით ოპტიმალური გზა იქნება ინფორმირებულობის ასამაღლებელი შესაბამისი სატელევიზიო გადაცემების მომზადება და იმავე საშუალების გამოყენებით მათთვის სახელმწიფო ენის გაკვეთილების შეთავაზება. კიდევ ერთი გზა აღნიშნული მიზნის მისაღწევად შეიძლება იყოს უმცირესობებისთვის სკოლის პროგრამებში ევროპასთან დაკავშირებული ცოდნის კიდევ უფრო სიღრმისეული მიწოდება შესაბამისი საგნების ფარგლებში (ისტორია, სამოქალაქო განათლება). შესაბამისად, მოსახლეობის და კონკრეტულად კი, ეთნიკური უმცირესობების უფრო მეტად ინფორმირებულობა განათლების სისტემის მეშვეობით შეიძლება ჩაითვალოს ევროინტეგრაციის პროცესისადმი პოზიტიური ატიტუდების განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად.

საქართველოს რიგ ღარიბ რეგიონებში, სადაც სკოლებს არ გააჩნიათ დაფინანსება (ან თუ გააჩნიათ, ერთობ უმნიშვნელო), ბიჭების მნიშვნელოვანი ნაწილი ანებებს თავს სწავლას ადრეულ კლასებში და იწყებენ მუშაობას. ეს ტენდენცია სახეზეა ეთნიკურად აზერბაიჯანელ მოსწავლეებშიც, თუმცა, მათში სწავლას თავს ანებებენ უფრო გოგონები, ვიდრე ბიჭები. როგორც წესი, მშობლები გოგონების განათლებას მცირე მნიშვნელობას ანიჭებენ, ხოლო ადრეული ქორწინების შემთხვევებში კი გოგონებს შეიძლება 13-14 წლის ასაკშიც კი დაანებებინონ სწავლას თავი (Group & Karaia, 2019). აქედან გამომდინარე, საქართველოში მაცხოვრებელი ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალებისთვის ევროინტეგრაციულ პროცესებზე ცნობიერების ამაღლების მიზნით ინფორმაციის მიწოდება კვლავ წარმოადგენს პრობლემატურ საკითხს.

აქტივიზმი

აქტივიზმი არის სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ პროცესებზე გავლენის მოხდენის საშუალება, რათა მოხდეს საზოგადოებრივი ყოფის გაუმჯობესება. მკვლევრები გამოყოფენ

მრავალი სახის აქტივიზმს, მათ შორის, ეს შეიძლება იყოს ადგილობრივ გაზეთებში წერილების გაგზავნა, თემის შეხვედრების ორგანიზება, მსვლელობების მოწყობა, სხვადასხვა სახის პერფორმანსების და შიმშილობის აქციების მოწყობა, პოლიტიკურ პროცესებში (არჩევნები) მონაწილეობის მიღება. შესაბამისად, აქტივიზმი შეიძლება განისაზღვროს, როგორც პოლიტიკური ჩართულობის სინონიმი, რომელიც გულისხმობს ამავე პროცესში მონაწილეობისთვის შესაბამისი კოგნიტური უნარების ფლობას და აქტუალურ საზოგადოებრივ საკითხებზე ინფორმირებულობას (Dee, 2020). განათლება წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს, რომელიც განაპირობებს ინდივიდთა და ჯგუფთა პოლიტიკურ აქტივობას როგორც კაცებში, ასევე ქალებში (Sahu & Yadav, 2018). ბერნსი, შლოზმანი და ვერბა (Burns, Schlozman, and Verba, 2001) ამტკიცებენ, რომ აქტივიზმი მრავალმხრივ ეხმარება ინდივიდებს: ისინი მეტ ცოდნას იძენენ თავიანთ თემზე და საზოგადოებაზე, ზოგადად, ავითარებენ მნიშვნელოვან სოციალურ უნარებს და უფრო კარგად ესმით სხვათა ინტერესები და მოთხოვნები. ასე რომ, ქალი, რომელიც სოციალურად აქტიურია, ამასთანავე, არის განათლებულიც, რომელსაც კარგად ესმის საზოგადოებრივი პროცესები. ამ კონტექსტში შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ თუკი ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალები აქტიურად ჩაერთვებიან საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ისინი დაეუფლებიან ცოდნას ევროინტეგრაციულ პროცესთან დაკავშირებით და მათი დამოკიდებულებებიც პოზიტიური იქნება. მეჰრაბოვი (Mehrabov, 2016) გამოყოფს ოთხი სახის აქტივიზმს ეთნიკურად აზერბაიჯანელ ქალებში – ტრადიციული ოპოზიციური პოლიტიკური აქტივიზმი, რელიგიურ-მუსლიმური აქტივიზმი, ფემინისტური აქტივიზმი და ლიბერალური აქტივიზმი. აქვე, უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიტიკური აქტივიზმი აუცილებლად არ გულისხმობს ოპოზიციური ტიპის აქტივობას. ჩვენს შემთხვევაში, ევროინტეგრაციის მხარდაჭერა თანხმობაშია საქართველოს ოფიციალურ პოლიტიკურ დისკურსთან (საქართველოს უსაფრთხოებისა და განვითარების ცენტრი, 2017 წ., გვალაია და სხვ. 2013; ჯავახიშვილი და სხვ. 2021 წ.).

ინოვაციები/თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენება

ვან დერ ჰავეს და რუბალკაბას მიხედვით (Van der Have and Rubalcaba, 2016, p.1924), ტექნოლოგიურ ინოვაციებს აქვს გარკვეული სოციალური იმპლიკაციები. ტექნოლოგიურ ინოვაციასა და პიროვნულ ინოვაციას შორის მჭიდრო კორელაცია არსებობს. ინოვაციური ინდივიდები არიან ისინი, ვისაც აქვთ ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების უნარი, უფრო მეტად იღებენ რისკებს და ასეთები არიან, თანდაყოლილი ინტერესისა და სიახლეებისადმი მიდრეკილების გამო. იმის გათვალისწინებით, რომ ტექნოლოგიური ინოვაციის ცნება მჭიდროდაა დაკავშირებული სოციალური ინოვაციის ცნებასთან, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ არსებობს დადებითი ურთიერთმიმართება ინდივიდუალურ ინოვაციასა და სოციალურ ინოვაციას შორის. თრეისი და სკოტი (Tracey and Stott, 2017, p.56) იძლევიან სოციალური ინოვაციის ტიპოლოგიას, მიუთითებენ რა იმ ფაქტზე, რომ საზოგადოებრივი საკითხების მოგვარებაში ციფრული გადაწყვეტილებები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ, რაშიც ხდება შესაბამისი ინვესტიციების ჩადება. რაჰმანი (Rahman et al., 2018, p.242) განიხილავს სოციალურ ინოვაციას ტექნოლოგიური ინოვაციის პრიზმაში და ასკვნის, რომ პიროვნული ინოვაცია წარმოადგენს ტექნოლოგიური ინოვაციების მაპროგნოზირებელ ფაქტორს, სოციალური ასპექტის გათვალისწინებით. მეტიც, ოსიპოვის მტკიცებით (Osipov et al., 2022), ციფრული სწავლება არის პრაქტიკული, ეკონომიური და მაღალ-ეფექტური საშუალება იმისთვის, რომ განათლება უფრო მიმზიდველი გახდეს ახალგაზრდებისთვის, რაც გამოიწვევს მათი განათლებით კიდევ უფრო დაინტერესებას. შესაბამისად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ინოვაცია, როგორც თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების უნარი, გაზრდის ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალების ინფორმირებულობას ევროინტეგრაციულ პროცესებთან მიმართებაში. ნაშრომის ცენტრალური საკვლევი საკითხია, რა ფაქტორები ახდენს გავლენას საქართველოს ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალების ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე და ამ მიზნით შესწავლილია ოთხი შესაძლო ფაქტორის მნიშვნელობა. ასევე, როგორც უკვე ზემოთ განვიხილეთ, შესაბამისი ლიტერატურის მიხედვით, სახელმწიფო ენის ცოდნა არის სამოქალაქო აქტივიზმის განმაპირობებელი პოტენციური უნარი, რაც, თავის მხრივ, იწვევს ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების გაუმჯობესებას და შესაბამისად, აღნიშნული ფაქტორიც ჩვენს მიერ სიღრმისეულად განიხილება. შესაბამისად, კვლევის ფარგლებში შემომნდა შემდეგი ჰიპოთეზები:

H1: ევროკავშირის შესახებ ცოდნის/ინფორმირებულობის (განათლების) დონე, სახელმწიფო ენის ცოდნა, ქალთა აქტიურობა და ინოვაცია/ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება წარმოადგენს ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების დადებით პრედიქტორებს.

H2: აქტივიზმი არის მედიაციური ფაქტორი ოფიციალური ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებას შორის. სახელმწიფოს ოფიციალური ენის ცოდნა პირდაპირ კავშირშია ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებასთან (პიპოთეზა 1), თუმცა, კავშირი უფრო ძლიერდება აქტივიზმის მეშვეობით.

3. მეთოდოლოგია

კვლევის მეთოდები

კვლევის ფარგლებში გამოყენებულია კორელაციული დიზაინი, მონაცემები შეგროვდა კითხვარის მეშვეობით. ხსენებული მეთოდი ფართოდ გამოიყენება და შესაძლებელს ხდის საკვლევი პოპულაციის მნიშვნელოვანი ნაწილის მოცვას შედარებით ნაკლები დანახარჯების მეშვეობით (Taherdoost, 2019).

კონცეპტუალურ მოდელში ჩამოთვლილი ცვლადები გამოყენებულ იქნა კითხვარის შესაბამისი პუნქტების გენერირებისთვის. კითხვარი შეიცავს ორ ნაწილს: პირველ ნაწილში მოცემულია რესპონდენტთა დემოგრაფიული მახასიათებლები, ხოლო მეორეში – კვლევის ცვლადები. კითხვარი შემუშავდა აზერბაიჯანულ ენაზე მისი ადმინისტრირების გასაადვილებლად. საპილოტე კვლევა ჩატარდა მონაცემთა შეგროვებამდე, რათა უზრუნველყოფილიყო კითხვარის ვალიდობა და სანდოობა. კვლევის მონაწილეებმა რეკომენდაცია გაუწიეს კითხვარში რამდენიმე მოდიფიკაციას. კითხვარი განახლდა საპილოტე კვლევის მონაწილეთა კომენტარების შესაბამისად, შერჩეული მეთოდოლოგიის მიხედვით (Cooper & Schindler, 2014).

პასუხები დამუშავებულია 7-ქულიანი ლიკერტის ტიპის სკალით, ისინი მერყეობს 1-დან ("კატეგორიულად არ ვეთანხმები") 7-მდე ("სრულიად ვეთანხმები"). ხუთი ცვლადიდან თითოეული – ოთხი პრედიქტორი და ერთი შედეგის ცვლადი – შეფასდა სამი დებულების მეშვეობით. ინოვაციის/ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების დებულება შემდეგი სახითაა ფორმულირებული: „ვიყენებ თანამედროვე „გაჭეტებს“ ინფორმაციის წვდომისათვის ან მის გადასაცემად“; ევროკავშირთან ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებისთვის: „მჯერა, რომ საქართველოს ევროინტეგრაცია დადებითი პროცესია“; განათლებისთვის: „განათლებამ გააუმჯობესა ჩემი ცოდნა საქართველოს ევროინტეგრაციული პროცესების მიმართ“; სახელმწიფო ენის ცოდნისთვის: „მე ვიცი ქართული“; ხოლო აქტივიზმისთვის: „ვმონაწილეობ საქართველოს ევროკავშირში ინტეგრაციასთან დაკავშირებულ ქუჩის აქციებში“. სკალების სანდოობის დადგენის შემდეგ, თითოეული ცვლადის შემადგენელი საშუალო ქულა გამოთვლილ იქნა სამ შესაბამის კითხვაზე პასუხის მიხედვით.

შერჩევა

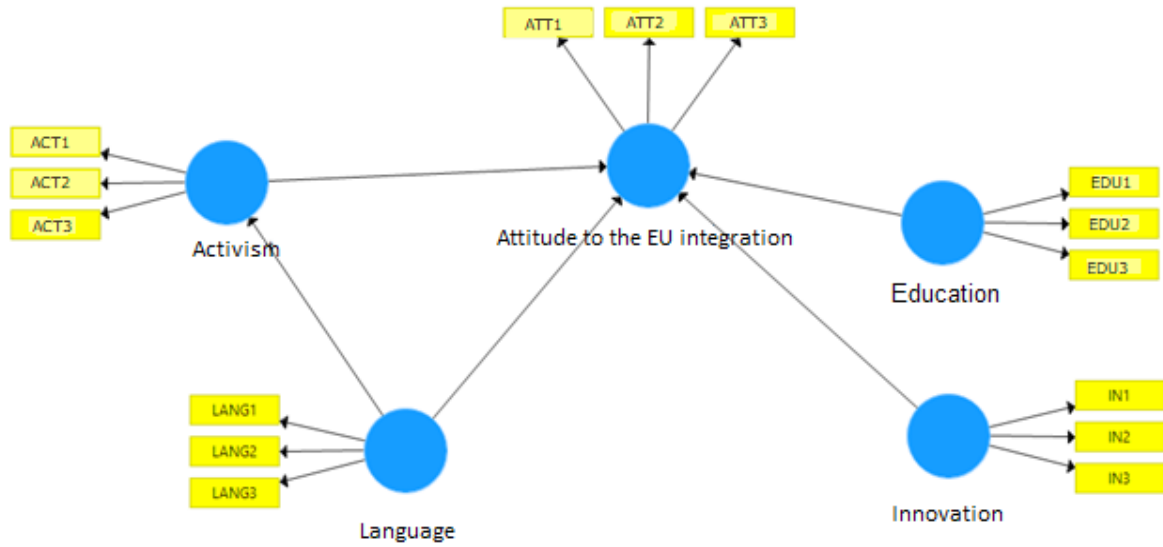
რესპონდენტები შერჩეულ იქნენ მრავალსაფეხურიანი შერჩევის ტექნიკით ეთნიკურად აზერბაიჯანულ ქალთა ჯგუფებიდან, ძირითადად Facebook-ის პლატფორმაზე. აზერბაიჯანული უმცირესობის ჯგუფის ქალებმა, რომლებიც ცხოვრობენ საქართველოს ოთხ რეგიონში – გარდაბანი, მარნეული, დმანისი და ბოლნისი – მიიღეს 400 ანკეტა, როგორც ელექტრონული, ასევე, ბეჭდური სახით. გამოკითხვაში მონაწილეობა მიიღო 380-მა რესპონდენტმა (პოტენციური 400-დან). გამოკითხვა ჩატარდა შერეული ფორმით. ანკეტები 2022 წლის ივნისში დარიგდა იმ რეგიონებში, სადაც ეთნიკურად აზერბაიჯანელი მოსახლეობა ცხოვრობს.

3.5 მონაცემთა დამუშავება

მონაცემები დამუშავდა SMART-PLS პროგრამაში, სტრუქტურული განტოლების მოდელის (SEM) გამოყენებით. ხსენებული მოდელის გამოყენების უპირატესობა ისაა, რომ ის მკვლევარებს აძლევს იმის საშუალებას, შეამოწმონ, თუ როგორ უკავშირდება ცვლადები ერთმანეთს (Urban & Mayerl, 2013). ეს მეთოდი მიზანშეწონილია განტოლებათა ნაკრების ერთდროულად პროგნოზირებისთვის და ცვლადებს შორის ურთიერთმიმართების დამყარებისთვის (Davari & Rezazadeh, 2013). SEM-PLS წარმოადგენს მეორე თაობის მეთოდს (Haenlein & Kaplan, 2004). PLS მოდელი აგებულია კომპონენტთა ანალიზის პრინციპზე, რომელიც აღწერს მოდელის პარამეტრების ცვლილებებს.

სტრუქტურული მოდელი ნაჩვენებია გრაფაზე 1. მოდელის შესაბამისი პარამეტრების გაანგარიშებით უზრუნველყოფილ იქნა სკალის სანდოობა და დისკრიმინანტური ვალიდობა, ხოლო ელემენტებს შორის დამაკავშირებელი კოეფიციენტების დადგენით შემონმდა სტრუქტურული მოდელი. სტრუქტურული მოდელი აჩვენებს კავშირებს (მათ შორის, შუალედურ ბმულებს) ლატენტურ კონსტრუქტებს შორის, იმ ერთეულებს შორის, რომლებიც გაერთიანებულია შესაბამისი ცვლადების ქვეშ.

გრაფა 1. სტრუქტურული განტოლების მოდელის სპეციფიკაციის დიაგრამა

4. შედეგები და განხილვა

4.1 გაზომვის მოდელის შედეგები: ელემენტთა სანდოობა SEM კონსტრუქტში, რომელიც წარმოადგენს სკალის ქულებს, შეფასდა კრონბახის ალფას და კომპოზიტური კოეფიციენტების მეშვეობით. კრონბახის ალფას მნიშვნელობა 0,7-ზე მეტია თითოეული ფაქტორის შედეგების მიხედვით, რაც დამაჯერებელი მტკიცებულებაა იმისა, რომ ნაწილის მეთოდოლოგიით მოპოვებული მონაცემები სანდოა (1978). კომპოზიტური სანდოობის მაჩვენებელი (ცხრილი 1) ადასტურებს ინდიკატორების სანდოობას, რაც გვიჩვენებს, რომ თითოეული ცვლადის ქულა მეტია 0.7-ზე, რაც მიჩნეულია რელევანტურად (Wasko & Faraj, 2005). გამოყვანილი საშუალო ვარიაცია (AVE) მეტია 0,5-ზე და rho A მეტია 0,7-ზე (Chin, 1998), რაც ადასტურებს მონაცემთა სიზუსტეს და სანდოობას.

ცხრილი 1. მონაცემები, საიმედოობა და ვალიდობა

	მონაცემები	კრონბახის ალფა	rho_A	კომპოზიტური სანდოობა	გამოყვანილი საშუალო ვარიაცია
ATT1	0.862	0.891	0.891	0.933	0.822
ATT2	0.942				
ATT3	0.914				
ACT1	0.894	0.825	0.83	0.896	0.742
ACT2	0.807				

ACT3	0.880				
IN1	0.920	0.898	0.909	0.936	0.83
IN2	0.925				
IN3	0.887				
EDU1	0.937	0.925	0.926	0.953	0.87
EDU2	0.939				
EDU3	0.922				
LANG1	0.759	0.731	0.764	0.844	0.643
LANG2	0.806				
LANG3	0.839				

დისკრიმინანტული ვალიდობის გამოთვლის შედეგები, რომელიც ჩატარდა ფორნელ-ლარკერის კრიტერიუმის გამოყენებით, ნაჩვენებია ცხრილში 2. თითოეული სტრუქტურის ქვეფაქტორები უნდა განსხვავდებოდეს სხვა შემადგენელთა ქვეფაქტორებისგან. სტანდარტების დიაგონალური ხაზის წარმოდგენით, რომელიც აკრავს AVE-ის კვადრატულ ფესვს, მე-2 ცხრილში მოცემული მნიშვნელობები ქმნიან შესაბამის ურთიერთმიმართებებს. ცხრილის დიაგონალური ხაზი იძლევა დისკრიმინანტულ ვალიდობას (Fornell & Larcker, 1981).

ცხრილი 2. კორელაციათა ჰეტერო და მონო თანაფარდობა და ფორნელ-ლარკერის კრიტერიუმი

	ევროინტეგრაციისადმი დამოკიდებულება	აქტივიზმი	ინოვაცია	განათლება	ენა
ევროინტეგრაციისადმი დამოკიდებულება	0.907	0.784	0.419	0.746	0.461
აქტივიზმი	0.674	0.861	0.437	0.722	0.431
ინოვაცია	0.379	0.378	0.911	0.327	0.272
ევროკავშირის შესახებ ცოდნის ხარისხი	0.679	0.628	0.302	0.933	0.392
სახელმწიფო ენის ცოდნა	0.387	0.351	0.234	0.338	0.802

შენიშვნა: მუქ ფერში მოცემული მნიშვნელობები წარმოადგენს გამოყვანილი საშუალო ვარიაციის (AVE) კვადრატულ ფესვს. დიაგონალურ ელემენტთა ქვემოთ მოცემულია კორელაციები. დიაგონალურ ელემენტთა ზემოთ მოცემულია კორელაციური მნიშვნელობების ჰეტერო და მონო თანაფარდობები.

4.2 სტრუქტურული მოდელის შედეგები

კვლევის კონცეფციაში შემოთავაზებული ტრაექტორიები ასახულია სტრუქტურულ მოდელში. სტრუქტურული მოდელი შეფასებულია R2-ის და ტრაექტორიების მნიშვნელოვნებათა საფუძველზე. ბრიონ პენიალვერის (2018) მიხედვით, თითოეული სტრუქტურული კურსის მდგრადობა განსაზღვრავს მოდელის ვარგისიანობას და R2-ის მნიშვნელობა პრედიქტორი ცვლადებისთვის უნდა იყოს 0.1-ის ტოლი, ან მეტი, რათა ის იყოს კვლევისთვის რელევანტური (Falk & Miller, 1992). ცხრილი 3-ის SEM ანალიზი გვიჩვენებს, თუ როგორ დადასტურდა შემოთავაზებული ჰიპოთეზა 1. როგორც სტატისტიკური დასკვნის კრიტერიუმი, მნიშვნელობა 0.05 (p = 0.05) გამოიყენება, როგორც სტრუქტურული მოდელის ფარგლებში განსაზღვრული ტრაექტორიების მნიშვნელოვნების დონე. ცხრილი 3-ის შედეგები აჩ-

ვენებს, რომ ყველა R2 მნიშვნელობა 0.1-ზე მეტია. შესაბამისად, გაჩნდა რელევანტური პრედიქციის შესაძლებლობა.

მიღებულმა შედეგებმა დაადასტურა H1 ჰიპოთეზა ($\beta = .392, t = 7.768, p = .000$). შედეგები აჩვენებს, რომ ოფიციალური ენის ცოდნა ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების ($\beta = .107, t = 2.829, p < .005$) მნიშვნელოვანი პოზიტიური პრედიქტორია, ისევე, როგორც ქალთა აქტივიზმი ($\beta = .351, t = 6.051, p < .000$) და ინოვაცია ($\beta = .103, t = 2.596, p < .009$), რაც ადასტურებს ჰიპოთეზას H1.

ცხრილი 3. პიქაპიხი კავშირების კიჩეხიუმის შედეგები

	ტრაექტორიის კოეფიციენტი	SD	t მნიშვნელობა	p-მნიშვნელობა
განათლება -> დამოკიდებულება ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი	0.392	0.050	7.768	0.000
ენა -> დამოკიდებულება ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი	0.107	0.038	2.829	0.005
აქტივიზმი -> დამოკიდებულება ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი	0.351	0.058	6.051	0.000
ინოვაცია -> დამოკიდებულება ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი	0.103	0.040	2.596	0.009
R2 დამოკიდებულებები ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი =0.583				

H2-ის შესამოწმებლად ჩატარდა მედიაციური ანალიზი. შედეგებმა (ცხრილი 4) გამოავლინა ქალთა აქტივიზმის მნიშვნელოვანი მედიატორული როლი ოფიციალური ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციის ცვლადებს შორის, რაც ადასტურებს ჰიპოთეზას H2-ს.

ცხრილი 4. მედიაციური ანალიზის შედეგები

სპეციფიკური არაპირდაპირი გავლენები	კურსის კოეფიციენტი	SD	t	p
ენის ცოდნა -> აქტივიზმი -> დამოკიდებულება ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი	0.123	0.025	4.832	0.000

4.3 განხილვა

წინამდებარე კვლევამ დაადგინა ურთიერთმიმართება ისეთ საკითხებს შორის, როგორებიცაა: ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულება და ოფიციალური ენის ცოდნა, განათლება/ინფორმირებულობა, აქტივიზმი და ინოვაციები. კვლევამ აჩვენა, რომ განათლება/ინფორმირებულობა ევროკავშირთან დაკავშირებულ საკითხებში მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ევროკავშირთან ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე. კვლევის შედეგები ჟანგ-ის (Zhang, 2020) მიერ ჩინეთში ჩატარებული კვლევის დასკვნების იდენტურია, სადაც ავტორი ამტკიცებს, რომ კვლევებმა, პროექტებმა და ზოგადი ცოდნის გავრცელებამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ევროკავშირის მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების ფორმირებაში. ყოველივე ეს ადასტურებს, რომ ცოდნის გავრცელება სხვადასხვა

წყაროებით (მასმედია, განათლება, სოციალური ქსელები და ა.შ.) დადებითად აძლიერებს ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებას მოქალაქეებში, მათ შორის, უმცირესობებშიც.

კვლევამ, ასევე, აჩვენა, რომ სახელმწიფოს ოფიციალური ენის ცოდნა ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების მნიშვნელოვანი დადებითი პრედიქტორია, რაც შეესაბამება გიანაკოპულოს (2019) დასკვნებს, რომელმაც დაადგინა, რომ რამდენადაც იზრდება სახელმწიფოს ოფიციალური ენის ცოდნის დონე თურქეთის ეთნიკურად ქურთ უმცირესობაში, ასევე, იზრდება მათი გაცნობიერება სამოქალაქო/პოლიტიკური უფლებებთან დაკავშირებით.

გარდა ამისა, კვლევამ (ასევე) დაადგინა უმცირესობების წარმომადგენელ ქალთა აქტივიზმის მნიშვნელოვანი გავლენა ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებაზე. უმცირესობების წარმომადგენელ ქალთა აქტივიზმის მნიშვნელობა, ასევე, გამოიკვეთა კობახიძის ნაშრომში (2021), რომელიც ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ უმცირესობების წარმომადგენელ ქალთა ჩართულობას შეუძლია გააუმჯობესოს საზოგადოების მიერ ლეგიტიმურობის აღქმა, რომელიც ნაწილობრივ შემცირებულია მიმდინარე პოლიტიკური პოლარიზაციისა და არასტაბილურობის შედეგად. პატიოსნება, ზომიერება და მოკრძალება – თვისებები, რომლებიც ზოგადად წახალისებულია პატრიარქალურ გარემოში, ასევე, შეიძლება გამოყენებულ იქნას პოლიტიკური პროცესებისა და ქართველი პოლიტიკოსების მიმართ ნდობის ასამაღლებლად. ბევრი სირთულე, რომელსაც ახლა აწყდებიან ქალები პოლიტიკაში, მათთვის მეტი ძალაუფლების მიჩქებით შეიძლება დაიძლიოს. იგივე იდეას გვთავაზობს მეჰრაბოვი აზერბაიჯანში ქალთა აქტივიზმის განხილვისას (Mehrabov, 2016).

კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ უმცირესობების წარმომადგენელ ქალთა შორის არსებული ინოვაცია იწვევს ევროკავშირში ინტეგრაციის მიმართ დადებით დამოკიდებულებას. „სმარტფონების“ ფართო გავრცელება ქართულ საზოგადოებაში, ზოგადად, სოციალური მედია და განსაკუთრებით, YouTube პლატფორმა, მნიშვნელოვან და მუდმივად მზარდ გავლენას ახდენს უმცირესობის წარმომადგენელი ქალების მოსაზრებებზე, რაც ზრდის ევროკავშირის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობას. მიღებული შედეგები შეესაბამება Park & Chung-ის (2020) დასკვნებს.

კვლევამ, ასევე, აჩვენა აქტივიზმის მედიატორული გავლენა სახელმწიფოს ოფიციალური ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებას შორის. მედიაციური ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ აქტივიზმი მნიშვნელოვანი ფაქტორია სახელმწიფო ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებებს შორის, ვინაიდან მხოლოდ ოფიციალური ენის ცოდნით არის შესაძლებელი უმცირესობების წარმომადგენელი ქალების აქტიური მონაწილეობა პოლიტიკურ, სოციალურ თუ ეკონომიკურ საქმიანობაში. ამგვარად, ოფიციალური ენის ცოდნა აძლიერებს აქტივიზმს, რაც, თავის მხრივ, იწვევს აქტუალურ სოციო-პოლიტიკურ პროცესებში ჩართულობას. თავის მხრივ, უმცირესობების წარმომადგენელ ქალებს შეუძლიათ ევროკავშირისა და სხვა მიმდინარე საკითხების შესახებ საკუთარი ცნობიერების გაზრდა აქტიური მონაწილეობით არა მხოლოდ ინდივიდუალურ დონეზე, არამედ სოციალური მედიის გამოყენებითაც.

5. დასკვნა

მოცემული ნაშრომი წარმოადგენს ინტეგრირებული მოდელის შემუშავებისა და ტესტირების ერთ-ერთ უპირველეს მცდელობას, რომელიც აკავშირებს ისეთ სოციალურად მნიშვნელოვან ცვლადებს, როგორცაა ევროკავშირთან დაკავშირებული საკითხების ცოდნა, სახელმწიფო ენის ცოდნა, აქტივიზმი და ინოვაციები საქართველოს ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქალების ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების კონტექსტში. კვლევა ღირებულ კონტრიბუციას წარმოადგენს არსებულ ლიტერატურასთან მიმართებაში იმ კუთხით, რომ ევროკავშირთან დაკავშირებულ საკითხებში გაცნობიერებულობამ, ოფიციალური ენის ცოდნამ, აქტივიზმმა და ინოვაციამ, როგორც დადებითმა პრედიქტორებმა, შეიძლება მნიშვნელოვნად გააუმჯობესოს დამოკიდებულებები ევროკავშირთან ინტეგრაციის მიმართ. ოფიციალური ენის ცოდნასა და ევროკავშირში ინტეგრაციის ცვლადებთან ურთიერთმიმართებებს შორის ქალთა აქტივიზმის მნიშვნელოვანი მედიატორული როლი ხაზს უსვამს ოფიციალური ენის ცოდნის მნიშვნელობას, რათა ქალებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღონ, ერთის მხრივ, ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ხოლო, მეორეს მხრივ, დამოკიდებულებათა ჩამოყალიბებაში

კვლევის მონაცემები გაანალიზებულია სიმეტრიული PLS-SEM ტექნიკის გამოყენებით. სტრუქტურული განტოლების მოდელის მონაცემები აჩვენებს, რომ თითოეული პროგნოზირებადი ცვლადი რელევანტურია და დადებით კორელაციაშია ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულებასთან. ცვლადებს შორის ურთიერთმიმართება გამოვლინდა ეთნიკური აზერბაიჯანელი ქალების მაგალითზე, რომლებიც წარმოადგენენ საქართველოში ეთნიკური დარელიგიური უმცირესობების ინტერსექციურ ჯგუფს.

მიღებული დასკვნები საშუალებას იძლევა, რეკომენდაცია გავცეთ რეგიონებში უმცირესობების ინტეგრაციის პროგრამების გაფართოებაზე. განსაკუთრებით, სასურველია გრანტების მიმართვა იმ პროგრამებზე, რომლებიც ზრდის უმცირესობების წარმომადგენელ ქალთა აქტიურობას სოციალურ საკითხებში. რეკომენდებულია აღნიშნულ პროცესში იმ რეგიონული სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების მეტი ჩართვა, რომლებიც უმცირესობათა საკითხებზე მუშაობენ. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, შესაბამისი ტრენინგების ჩატარება უმცირესობების ენებზე. მიუხედავად იმისა, რომ პროგრამა “1+4” უდიდეს როლს თამაშობს უმცირესობების წარმომადგენელი ქალების ინტეგრაციაში, ოფიციალური ენის სწავლების საფასური სახელმწიფომ უნდა დაფაროს. კიდევ ერთი რეკომენდაციაა რეგიონული ტელევიზიისა და მასმედიის საშუალებით ევროკავშირში ინტეგრაციისადმი დამოკიდებულების შესახებ ინფორმაციის მიწოდება და უმცირესობის წარმომადგენელ ქალთა შორის კონკურსების ჩატარება ევროკავშირის საკითხებთან დაკავშირებით.

აღნიშნული კვლევა იმ მცირერიცხოვანთაგან ერთ-ერთია, რომელიც სტრუქტურული განტოლების მოდელის სიმეტრიულ ტექნიკებს აერთიანებს. მოცემულის სტრატეგია შეიძლება, გამოყენებულ იქნას მომავალ კვლევებში. ეს მიდგომა შეიძლება, გამოყენებულ იქნას სხვა უმცირესობებთან მიმართებაშიც. კვლევის მონაცემები შეგროვდა საქართველოს ოთხი რეგიონიდან. ჩვენს მიერ გამოყენებული მოდელი შეიძლება, გამოყენებულ იქნას სხვა განვითარებად და განვითარებულ ქვეყნებში შეგროვებული მონაცემების ანალიზისთვის. ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევამ შეისწავლა მხოლოდ ის, თუ როგორ აღიქმება ევროკავშირში ინტეგრაცია კონკრეტულ სეგმენტში; სამომავლო კვლევებმა შესაძლოა შეისწავლოს პოლიტიკური ან ეკონომიკური ასპექტების მნიშვნელობაც.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა

1. Baker, M. J. (2003). Data Collection – Questionnaire Design. *The Marketing Review*, 3(3), 343–370, available at <https://doi.org/10.1362/146934703322383507>
2. Briones Peñalver, A. J., Bernal Conesa, J. A., & de Nieves Nieto, C. (2018). Analysis of corporate social responsibility in Spanish agribusiness and its influence on innovation and performance. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(2), 182–193.
3. Bryant-Davis, T., Chung, H., & Tillman, S. (2009). From the margins to the center: Ethnic minority women and the mental health effects of sexual assault. *Trauma, Violence, & Abuse*, 10(4), 330–357.
4. Burns, N., Schlozman, K. L., & Verba, S. (2021). *The private roots of public action*. In *The Private Roots of Public Action*. Harvard University Press.
5. Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern Methods for Business Research*, 295(2), 295–336.
6. Civil.ge. (2021, May 19). The Language Barrier: The Ongoing Challenge to Provide Decent Education to Georgia’s Minority Schoolchildren. Civil.Ge, available at <https://civil.ge/archives/421176>
7. Cooper, D. R., & Schindler, P. (2014). *Business research methods*. McGraw-hill.
8. Cosse, H. (2007). *Increasing the Citizens’ Attitude to the EU integration: The European Commission as a driving force for publicity? [Master’s Thesis]*. University of Twente.
9. Cunico, G., Aivazidou, E., & Mollona, E. (2021). Building a dynamic theory of citizens’ awareness of European Cohesion Policy interventions. *European Journal of Operational Research*, 289(2), 758–773, available at <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2020.07.017>
10. Dahl, R. A. (1994). A democratic dilemma: system effectiveness versus citizen participation. *Political science quarterly*, 109(1), 23–34.

11. Dandona, A. (2015). Activism of women: A conceptual framework. *The International Journal of Indian Psychology*, 2(3), 35-45.
12. Davari, A., & Rezazadeh, A. (2013). SEM-PLS Software. *Structural Equation Modeling*, Tehran: University of Tehran.
13. Dee, T. S. (2020). Education and civic engagement. In *The economics of education* (pp. 103-108). Academic Press.
14. Falk, R. F., & Miller, N. B. (1992). *A primer for soft modeling* (pp. xiv, 103). University of Akron Press.
15. Favero, A. (2020). The influence of gender on attitudes towards the EU among the Polish 'winners of European integration'. *European Political Science Review*, 12(1), 19-34, available at doi:10.1017/S1755773919000304
16. Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). *Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics*. Sage Publications Sage CA: Los Angeles, CA.
17. Gelovani, N., Ismailov, D., & Bochorishvili, S. (2017). Islam, Gender and Education in Contemporary Georgia: The Example of Kvemo Kartli. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(7), 1845-1849.
18. Georgian Center for Security and Development (2017). *EU Georgian Relations: Future Perspective*. Policy paper, available at: https://www.osgf.ge/files/2017/Publications/EU-Georgia_Relations_and_Future_Perspectives.pdf
19. Gherghina, S., & Geissel, B. (2017). Linking Democratic Preferences and Political Participation: Evidence from Germany. *Political Studies*, 65(1_suppl), 24-42, available at <https://doi.org/10.1177/0032321716672224>
20. Giannakopoulos, A. (2019). *Turkey's European Perspectives: Historico-cultural and Political Aspects*.
21. Grigoryan, A. (2015). Concessions or Coercion? How Governments Respond to Restive Ethnic Minorities. *International Security*, 39(4), 170-207, available at https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00200
22. Group, P., & Karaaia, T. (2019). THE OBSTACLES AND BARRIERS WOMEN FACE IN GEORGIAN REALITY.
23. Gvalia, G., Siroky D., Lebanidze B., and Iashvili Z. (2013). Thinking outside the bloc: explaining the foreign policies of small states. *Soc. Stud.* 22, 98-131, available at doi: 10.1080/09636412.2013.757463
24. Haenlein, M., & Kaplan, A. M. (2004). A beginner's guide to partial least squares analysis. *Understanding Statistics*, 3(4), 283-297.
25. Hajieva, A. (2021). *Voter Turnout of Ethnic Azerbaijani Women in Georgia*. BoD – Books on Demand.
26. Hajiyeva, A., & Javakhishvili, N. (2022), *Social Integration of Ethnic Azerbaijani Women in Georgia*. *Georgian Journal for European Studies* 8-9, 2021-2022, 178-203
27. Hennessy, J. L., & Patterson, D. A. (2011). *Computer architecture: A quantitative approach*. Elsevier.
28. Javakhishvili, N., Butashvili, N., Vardanashvili, I., & Gogibedashvili, A. (2021). Social-Structural Antecedents Come forward to Elicit Envy to Distant Out-Groups. *Frontiers in Psychology*, 12, 1677, available at <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.610571>
29. Javakhishvili, N. (2021). Identities in the South Caucasus: Still Salient and Contested. In: Adams, B.G., van de Vijver, F.J.R. (eds) *Non-Western Identity. Identity in a Changing World*. Springer, Cham, available at https://doi.org/10.1007/978-3-030-77242-0_7
30. Javakhishvili, N., Tskhadadze, T., Barkaia, M., Jalagania, L., Bendeliani, N. (2020). *Country Gender Equality Profile of Georgia*. UN Women. Georgia. Retrieved from <https://georgia.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/the-country-gender-equality-profile>
31. Kandelaki, S. "Integration of ethnic minorities in Georgia: Barriers to political participation", Policy Paper #16, Georgian Institute of Politics, August 2020.
32. Kamenou, N., & Fearfull, A. (2006). Ethnic minority women: A lost voice in HRM. *Human Resource Management Journal*, 16(2), 154-172.
33. Kobakhidze, R. (2021, January 5). *Georgian Women and Politics*. Europe-Georgia Institute, available at <https://egi.ge/en/georgian-women-and-politics/>
34. Könczöl, M. (2019). How to Rejuvenate European Decision-making? *Central and Eastern European Legal Studies*, 2018(2), 191-210.
35. Kakhishvili, L. (2020). "Do ethnic minorities benefit from Georgia's Europeanization?", Policy Paper #17, Georgian Institute of Politics.
36. Liebert U. (1997), 'The gendering of Euro-skepticism: public discourses and support to the EU in a cross-national comparison'. CEUS Working Paper 1997/1, University of Bremen.

37. Lopez, Alvarez (2013). "From unheard screams to powerful voices: a case study of Women's political activism in the Philippines". 12th National Convention on Statistics (NCS) EDSA Shangri-la Hotel, Mandaluyong City October 1–2, 2013.
38. Mandal, K. C. (2013, May). Concept and Types of Women Activism. In *International Forum of Teaching & Studies* (Vol. 9, No. 2).
39. Mau S. (2010), 'Social Transnationalism: Lifeworlds Beyond the Nation-State'. London: Routledge
40. Mehrabov, I. (2016). Azerbaijani women, online mediatized activism and offline mass mobilization. *Social Sciences*, 5(4), [60], available at <https://doi.org/10.3390/socsci5040060>
41. Mezinova, I., Bodiagin, O., & Medvedkina, Y. (2019). Attitude to the EU integration among Russian Population: Bibliometric, Business-media and Educational Programs Study as an Implication for Educational and Governmental Institutions.
42. Mügge, L. M., van der Pas, D. J., & van de Wardt, M. (2019). Representing their own? Ethnic minority women in the Dutch Parliament. *West European Politics*, 42(4), 705–727.
43. NDI Poll: Georgians Expect Economic Decline and Challenges Ahead, but Remain Steadfast in Their Stated Aim of European and Euro-Atlantic Integration, available at <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-georgians-expect-economic-decline-and-challenges-ahead-remain-steadfast-their>
44. Nelsen B.F. and J.L. Guth (2000), 'Exploring the gender gap: women, men, and public attitudes toward European integration', *European Union Politics* 1(3): 267–291.
45. Noe B. (2016), 'The gender gap in public support for EU integration in the CEE countries. A theoretical overview. *Intersections*', *East European Journal of Society and Politics* 2(4), 152–168, available at DOI:10.17356/ieejsp.v2i4.269.
46. Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* 2nd edition (New York: McGraw).
47. Open Society Fund. (2019). Study of the Participation of Ethnic Minority Representatives in Political Life. Open Society – Georgia Foundation, available at <https://osgf.ge/en/publication/study-of-the-participation-of-ethnic-minority-representatives-in-political-life/>
48. Osipov, V.S., Vagin, S.G., Frantsuzenko, P.S., Frank, E.V., Kucheryavenko, D.M. (2022). Digital Learning as an Innovation in Higher Education and a Mechanism for Increasing Its Attractiveness to Young People. In: Popkova, E.G., Sergi, B.S. (eds) *Digital Education in Russia and Central Asia. Education in the Asia-Pacific Region: Issues, Concerns and Prospects*, vol 65. Springer, Singapore, available at https://doi.org/10.1007/978-981-16-9069-3_28
49. Page, N., & Czuba, C. E. (1999). Activism: What is it. *Journal of extension*, 37(5), 1-5.
50. Panchulidze, E. (2017). Russian Soft Power: Balancing the Propaganda Threats and Challenges. 5, 19.
51. Park, S.-H., & Chung, S. W. (2020). EU perceptions from Korean YouTube videos before and after the Brexit referendum: A semantic network analysis approach. In *Changing Perceptions of the EU at Times of Brexit*. Routledge.
52. Peinhopf, A. (2014). Ethnic minority women in Georgia-facing a double burden?
53. Rahman, S. A., Taghizadeh, S. K., Ramayah, T., & Alam, M. M. D. (2018). Technology acceptance among micro-entrepreneurs in marginalized social strata: The case of social innovation in Bangladesh. *Technological Forecasting and Social Change*, 118, 236-245.
54. Ram, M., & Jones, T. (2008). Ethnic-minority businesses in the UK: A review of research and policy developments. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(2), 352–374.
55. Roopa, S., & Rani, M. S. (2012). Questionnaire designing for a survey. *Journal of Indian Orthodontic Society*, 46(4_suppl1), 273–277.
56. Sahu, T., & Yadav, K. (2018). Women's education and political participation. *International Journal of Advanced Education and Research*. 3. 65-71, available at 10.22271/educatin.2018.v3.i6.15.
57. Sakharadze, N. (2020). "Ethnic Minorities in the Context of Georgia's European Integration: Is There a Room for Skepticism?", Policy Brief # 30, Georgian Institute of Politics.
58. Samwel, A., & Muradashvili, A. (2021). Why Gender in Georgian Climate Policies? Participation of Civil Society in Georgia's Climate Policy, 11.
59. Schlenker A. (2012), 'Support for the European Union in Central and Eastern Europe before and after accession. Comparing different reasons', *Politique européenne* 3(38): 94–121.

60. Shavtvaladze, M. (2018). The State and Ethnic Minorities: The Case of Georgia. *Region*, 7(1), 43–68.
61. Słomczyński K.M. and G. Shabad (2003), 'Dynamics of support for European integration in post-communist Poland', *European Journal of Political Research* 42(4): 503–539.
62. Szkudlarek, T., & Zamojski, P. (2020). Education and ignorance: between the noun of knowledge and the verb of thinking. *Studies in Philosophy and Education*, 39(6), 577-590. *he Verb of Thinking. Stud Philos Educ* 39, 577–590 (2020), available at <https://doi.org/10.1007/s11217-020-09718-9>
63. Taherdoost, H. (2019). What is the best response scale for survey and questionnaire design; review of different lengths of rating scale/attitude scale/Likert scale. *Hamed Taherdoost*, 1–10.
64. Tchelidze, G., Kardava, E., & Bragvadze, Z. (2021). Raising Attitude to the EU integration in Ethnic Minority Areas—Following the One Example of a Jean Monnet Project “Triangle Effect of European Studies at Schools” (TEESS). *INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTILINGUAL EDUCATION*, X, 26–44, available at <https://doi.org/10.22333/ijme.2021.19004>
65. The Institute of Social Studies and Analysis. (2012). Study of Social and Economic Conditions and Attitudes of Kvemo Kartli Population. available at http://issa-georgia.com/files/publications/ENGLISH/sdc/SDC_2011.pdf
66. The Caucasus Research Resource Centers (2021). "Knowledge of and attitudes toward the EU in Georgia". Retrieved through ODA – <http://caucasusbarometer.org> on 29.05.2022.
67. Tracey, P., & Stott, N. (2017). Social innovation: a window on alternative ways of organizing and innovating, available at <https://doi.org/10.17863/CAM.7990>
68. UN WOMEN, (2014). The World Survey on the role of women in development 2014: Gender equality and sustainable development. UN Women – Headquarters, available at <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2014/10/world-survey-2014>
69. Vinzi, V. E., Trinchera, L., & Amato, S. (2010). PLS path modeling: From foundations to recent developments and open issues for model assessment and improvement. *Handbook of Partial Least Squares*, 47–82.
70. Warth, L. and Koparanova, M. (2012). Empowering Women for Sustainable Development. Discussion Paper Series, no.2012.1, United Nations Economic Commission for Europe.
71. Wheatley, J. (2009). The integration of national minorities in the Samtskhe-Javakheti and Kvemo Kartli provinces of Georgia.
72. Yılmaz, A. & Öğütçü, Ö.N. (2016). Borçalı Türkleri: Sosyo-Ekonomik Durum, Siyasi Katılım ve Entegrasyon. In *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset*, edited by Aydın Gün, A., Asker, A. and Yavuz Ş. A. 245–273. Ankara: Terazi.
73. Zhang, L. (2020). Research progress in Chinese perceptions of the EU: A critical review and methodological reflection. *Asia Europe Journal*, 18(1), 17–34, available at <https://doi.org/10.1007/s10308-019-00540-8>
74. დუნდუა, ს. & აბაშიძე, ზ. (2009). ეთნიკური და რელიგიური იდენტობის საკითხები და სამოქალაქო ინტეგრაციის პრობლემები საქართველოში. ინტელექტი.